

Розділ III. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

© 2014 р.

Л. В. Помиткіна (м. Київ)

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ СТРАТЕГІЧНИХ ЖИТТЄВИХ РІШЕНЬ У ПІЗНІЙ ЮНОСТІ

Актуальність проблеми. Постійні зміни, що відбуваються у політичній та економічній сферах нашого суспільства, не можуть не впливати на становлення підростаючого покоління. Життєві орієнтири юнацтва та молоді зазнають деструктивних змін, розмиті цінності та смисли ускладнюють прийняття стратегічних життєвих рішень, які відповідно базуються на визначенні життєвих цілей особистістю. При цьому відсутність стратегічного цілевизначення негативно позначається на ставленні молоді до вічних людських цінностей: дружби, кохання, праці. Тадеуш В.Новацький зазначав: «...необхідно дати можливість молоді самій шукати виходи в суспільному житті й у світі цінностей». Однак, усі спостереження підтверджують: для більшості молодіжних груп праця як шлях досягнення належної якості духовного і матеріального життя не користується повагою» [7, с. 88-99]. Отже, молодь, зокрема, студентство, потребує допомоги дорослих щодо визначення власних життєвих орієнтирів. Ця допомога має бути тактовною і не перешкоджати потребі особистісного життєвого самовизначення.

У наукових працях вчених (К.О.Абульханова-Славська, А.Адлер, Г.О.Балл, В.Г.Панок, С.Л.Рубінштейн, Т.М.Титаренко та ін.) до стратегічних життєвих рішень, які вибудовує для себе кожна людина, відносять найбільш глобальні серед повсякденних, оскільки на них базується увесь життєвий шлях людини. До них відносять рішення стосовно професійного самовизначення, рішення, які забезпечують вибір шлюбного партнера та рішення щодо визначення власної життєвої позиції [8].

Метою статті є визначення вікових особливостей прийняття стратегічних життєвих рішень у пізньому юнацькому віці.

Основна частина. Теоретичний розгляд проблеми показав, що стратегічні життєві рішення – це рішення, прийняті на тривалий час, наперед, звернені у майбутнє, які впливають на життєвий шлях особи, а отже потребують особливої відповідальності (Г.О.Балл, В.Г.Панок, Л.В.Сохань, Т.М.Титаренко та ін.). Прийняття кожного з таких рішень має свою специфіку, яка повинна бути детально розглянута у психологічному змісті понять, у психологічних механізмах здійснення, у відповідності до індивідуально-психологічних властивостей суб'єкта, який їх приймає, та соціального оточення [8]. Зважаючи на те, необхідно визначити особливості прийняття стратегічних життєвих рішень студентами, окреслити вікові межі цього періоду та визначити його змістовні характеристики.

Саме поняття «студент» означає «слухач» – особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу. Студентство, порівняно з іншими групами молоді, відрізняють такі риси, як вищий освітній рівень, прагнення до знань, висока соціальна активність, досить гармонійне поєднання інтелектуальної і соціальної зрілості. За віковою періодизацією, зазначеною у психологічному словнику Б.Г.Мещерякова, В.П.Зінченка, студентство відносять до юнацького віку (15/17 – 19/21 років) та періоду молодості (19/21 – 25/30 років).

Вікові особливості студентів, їх потреби та прагнення розглядалися з давніх часів. Так, за класифікацією стародавнього Китаю, вік більшості студентів відносили до двох основних періодів: молодість (до 20 років) та вік вступу у шлюб (до 30 років) [1, с. 26]. Піфагор (VI ст. до

Р.Х.) виділяв чотири періоди людського життя: весну (від народження до 20 років), літо (20-40 років), осінь (40 - 60 років) і зиму (60-80 років). Ці періоди відповідають становленню, молодості, розквіту сил і їх згасанню. Отже час студентства припадав до періоду кінця весни (становлення) і початку літа (молодості).

Гіппократ (V-IV ст. до Р.Х.) розділив весь життєвий шлях людини з моменту народження на 10 рівних семирічних циклів-етапів. За цим підходом логічно віднести студентське життя до третього та четвертого періоду. За періодизацією російського статиста і демографа першої половини XIX ст. А.П.Рославського-Петровського, студентами називалося «квітуче покоління – молодь (16-30 років). У схемі, запропонованій німецьким фізіологом М.Рубнером (1854-1932 рр.), студентство охоплює кінець юнацького віку (від 14-15 до 19-21 року) та початок зрілості (21-40 років) [8, с. 34-35].

Періодизація розвитку людини за З.Фрейдом дала можливість виокремити п'ять вікових етапів розвитку. Згідно цієї концепції, становлення особистості детермінується психосексуальним розвитком людини. Зокрема, п'ята стадія – генітальна – починається при статевому дозріванні і характеризується орієнтацією на статеве задоволення з партнерами протилежної статі. Вчений надавав вирішального значення цьому періоду життя людини, оскільки, у разі неможливості задоволення цієї потреби, у молодій людині не формується здатність працювати і кохати [11, с. 35-49]. Таким чином, незадоволені біологічні (сексуальні) або ж соціальні потреби у студентів можуть бути причиною численних особистісних дисгармоній. Зокрема, це може позначитися на прийнятті стратегічних життєвих рішень у ключових моментах життя: щодо визначення власної життєвої позиції, професійного самовизначення, вибору шлюбного партнера.

Вивчення психологічної літератури дозволяє констатувати, що більшою мірою у науково-психологічних працях висвітлено періоди дитинства та проблеми підліткового віку, а юнацький вік і молодість розглядаються як продовження цих періодів. Так, у когнітивній теорії Ж.Піаже виділив чотири стадії розвитку людини, зокрема, четвертою вчений вважав вік з 12 років – стадію формальних операцій, оскільки підлітки у змозі оперувати абстрактними поняттями, досліджувати усі логічні варіанти розв'язування задач, реалістично думати про майбутнє, формувати ідеали тощо. Однак, вчений здебільшого зосереджував увагу на розвитку пізнавальних процесів, а розвиток емоційно-пізнавальної сфери залишався в тіні. На думку вченого, соціальний розвиток виступає як фон розумового розвитку, а розумові операції розглядаються поза зв'язком з предметною діяльністю людини, характером її спілкування.

Дослідження Ж.Піаже продовжив Л.Кольберг, який виокремив три рівні морального розвитку (передморальний, конвенціональний, пост конвенціональний). Зокрема, пост конвенціональний рівень починається з 13 років і оцінюється Л.Колбергом як істинна моральність, адже людина виходить з особистісних критеріїв, маючи відносно високий рівень інтелектуального розвитку. Це п'ята стадія розвитку людини, оскільки судження про вчинки базується на повазі прав людини та признанні демократичних норм. На шостій фазі для людини головним джерелом учинків стає її сумління, незалежно від загально прийнятих норм. Вчений наголошує, що багато людей так і не переходять на четверту стадію морального розвитку, а шостої стадії досягають лише 10% старше 16 річного віку [1, с. 32]. Зазначимо, що відсутність особистісної зрілості, готовності до моральних вчинків і життєвих виборів унеможливають прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень.

Послідовник З.Фрейда Е.Еріксон, не відмовляючись від основ психоаналізу, розробив та обґрунтував свою епігенетичну теорію розвитку особистості, де джерелом розвитку особистості є соціум, становлення уявлень про власне «Я». Увесь життєвий цикл людини вчений розподіляє на вісім стадій, кожна з яких має свої специфічні завдання.

Студентський період життя припадає на п'яту (юність) та шосту (молодість) стадії епігенетичної моделі Е.Еріксона. Оскільки юність є перехідним етапом від дитинства до зрілості, вчений вважає цей період вирішальним. Вимушений приймати важливі життєві рішення, юнак може відчувати себе самотнім, тривожним і нерішучим, відчувати свою нездатність здійснювати такі рішення реально і часто відмовляється від них взагалі. Базовою здатністю цієї стадії вчений вважає вірність. На порозі зрілості людина стикається з необхідністю робити кар'єру і вибрати стійку систему цінностей [11]. Шоста стадія розвитку настає на початку зрілого періоду життя і Е.Еріксон називав її «близькістю проти ізоляції». Вона характеризує час завоювання незалежності від батьків, школи, період встановлення дружби і близьких стосунків. Саме на цій стадії розвивається почуття зрілої відповідальності. Таким чином сформованість ідентичності (почуття адекватності і володіння особистістю власним Я, незалежно від змін ситуації), що настає у юнацтві та молодості, є необхідною умовою готовності до прийняття стратегічних життєвих рішень.

Взаємозв'язок планування життєвого шляху та вікових особливостей людини докладно досліджений як у зарубіжній, так і у вітчизняній науці (К.О.Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, Л.І.Божович, Ш.Бюллер, Є.І.Головаха, М.Г.Гінзбург, Р.М.Грановська, В.Г.Панок, С.Л.Рубінштейн, Л.В.Сохань, Т.М.Титаренко та ін.).

Зокрема, Ш.Бюллер розглядала три етапи життєвого шляху людини. Перший етап, найважливіший (від 16-20 років до 25-30 років), коли закладаються основи подальшого майбутнього, здійснюється пошук самого себе, супутника життя. У мріях, сподіваннях намічається ескіз подальшого руху. Вибір головних життєвих цілей, потяг до справжніх, великих учинків супроводжуються драматичним пошуком, самовипробуваннями у різних видах діяльності [3].

Вік до 16 років Ш.Бюллер виключає з контексту життєвого шляху, оскільки в цей час створюються лише передумови самовизначення. Після 70 років, на думку дослідниці, уже не може бути мови про усвідомлені, чіткі життєві цілі, і тому цей вік також не розглядається. Юнацький вік охоплює період з 11 до 18 років. Він пов'язаний з почуттям визначеності власного «Я», формуванням егоїдетичності або ж почуттям дифузії, розмитості, невизначеності ролей. Молодість, що триває від 19 до 25 років, за поглядами Ш.Бюллер, пов'язана з вибором між спільністю чи ізолюваністю контактів. Якщо спільність справжня, вона завжди взаємна. Коли ж людина не знаходить власне «Я», на неї чекає самотність. Людина оволодіває професією, створює сім'ю, свідомо знаходить друзів. Вона оцінює свої можливості, своє неповторне існування у світі, бачить реальні життєві перспективи. Отже, для студентів вибір між «Я»-реальним і «Я»-ідеальним зумовлений природніми віковими потребами і має завершитися прийняттям виваженого особистісно зрілого рішення.

Л.І.Божович, досліджуючи особливості юнацтва, зазначала, що афективним центром життя юнака є зверненість у майбутнє, побудова життєвих планів і перспектив як у особистісному, так і в професійному самовизначенні [2]. Специфікою віку є швидкий розвиток спеціальних здібностей, нерідко пов'язаних із обраною професійною галуззю. У юнацькому віці триває розвиток самосвідомості, відкриття себе як неповторної індивідуальності пов'язується із відкриттям соціального світу, у якому передбачається жити. Звернені до себе у процесі самоаналізу, рефлексії, питання носять світоглядний характер, стають елементами особистісного самовизначення. Тому головним новоутворенням юнацького віку Л.І.Божович вважала готовність до особистісного і життєвого самовизначення, набуття ідентичності. Зазначимо, що сформована готовність до особистісного і життєвого самовизначення є також і важливою психологічною умовою успішності прийняття студентами стратегічних життєвих рішень.

Подібні погляди на психологічний зміст юнацтва поділяла й Р.М.Грановська, яка розподіляла юнацький вік на ранню юність – 16-18 років та пізню юність – 18-25 років. Головною особливістю юнацького віку дослідниця називала «усвідомлення власної індивідуальності, неповторності та несхожості на інших» [5, с. 370]. У результаті цього усвідомлення може виникнути внутрішня напруга, що породжує почуття самотності, яке з одного боку може посилювати потребу у спілкуванні, а з іншого – його вибірковість. У якості основних новоутворень дослідниця вказує відкриття особистістю свого внутрішнього світу та зростання потреби у досягненні духовної близькості з іншою людиною. Саме в період ранньої молодості студенти прагнуть довести собі та іншим, що вони вже здатні до самостійних рішень і до дорослого життя. Це прагнення необхідно активно і своєчасно підтримувати. Пізніше формувати життєву сміливість і незалежність набагато складніше [5, с. 371].

Як відмітила Л.В.Сохань: «Для того, щоб життя людини розвернулося як творчий процес, у її свідомості під впливом вказаних факторів і на основі власного досвіду повинна сформуватися модель активного ставлення до свого життя як до акту життєтворчості» [10, с. 71]. Особливо відповідальними, на думку дослідниці, є так звані формативні роки – 12-18 років. Як свідчать дослідження, засвоєні особистістю у ці роки цінності, норми, моделі поведінки носять досить стійкий характер і за звичайних умов життя не підпадають під радикальні зміни. Навіть виключні події у соціальному чи індивідуальному житті істотно не трансформують цей психологічний хребет особистості.

Прийняття стратегічних життєвих рішень у студентському віці, безумовно, пов'язане зі специфікою цілепокладання та сприйняття часу в цілому. Серед сучасних дослідників Т.М.Титаренко, вивчаючи особливості часу життя особистості, вказувала, що у процесі дорослішання людина розширює межі часової орієнтації, формує свій часовий кругозір. Цінність, значущість різних складових частин середовища визначається поглядом у майбутнє, індивідуальними життєвими перспективами. Перспективи є загальною спрямованістю вперед, яка не завжди усвідомлюється, деталізується.

На зв'язок рішень щодо особистісного і професійного самовизначення неодноразово вказували вчені. Зокрема, М.Г.Гінзбург зазначав, що: «У юнацькому віці дуже важливу роль відіграє вибір майбутньої професії (самовизначення включає вибір майбутньої професії, але не зводиться до нього). Бачення себе як майбутнього професіонала є показником зв'язку з суспільством, входження в суспільство, бачення себе в суспільстві. Вибір професії фактично означає проектування в майбутнє певної соціальної позиції. Тому вибір професії істотним чином характеризує смислове майбутнє» [4, с. 42-52].

Звичайно, прийняття стратегічних життєвих рішень у студентському віці здійснюється у відповідності до інтелектуальних здібностей, ціннісного самовизначення. Як зазначають дослідники (Л.І.Божович, А.Ц.Гармаєв, І.С.Кон, Е.О.Помиткін), у віковий період 17–19 років підвищуються, з одного боку, інтелектуальні здібності особистості, а, з іншого, – усвідомлюється потреба у чіткій ціннісній орієнтації, у розвитку свідомості [10, с. 55]. Однією з головних причин критичності цього періоду є недостатня сформованість ціннісно-сислової сфери дитини ще близько 5 років. А.Ц.Гармаєв називав точку 19-річчя критичною, коли всі попередні стереотипи розпливаються, перестають бути твердими і незрозуміло тепер, що є цінністю для юнака чи дівчини.

У 17–19 років може суттєво змінюватися життєва позиція юнака чи дівчини, що пов'язано з вибором професії, початком інтимного життя, формуванням самостійного світосприйняття. Потреба у реалізації єдності знаходить відображення у створенні кола друзів та власної сім'ї відповідно до ідеальних уявлень про дружбу та кохання, зростає відповідальність як ознака духовності.

Психологічні особливості студентів розглядаються вченими (О.Г.Мороз, О.С.Падалка, Л.Г.Подольск, В.І.Юрченко, С.С.Якубовська та ін.) у контексті педагогіки та психології вищої школи. Вчені визначають, що студентський період життя характеризується: оволодінням усім різноманітним соціальним ролям дорослої людини, отриманням права життєвого вибору, набуттям повної юридичної та економічної відповідальності, можливості включення в усі види соціальної активності (аж до державного рівня), здобуттям вищої освіти та опануванням професією. Навчання у ВНЗ накладає певний відбиток на особистість студента і, безперечно, впливає на прийняття життєво значущих рішень. Студентство, порівняно з іншими групами молоді цього віку, відрізняють такі риси, як вищий освітній рівень, велике прагнення до знань, висока соціальна активність, досить гармонійне поєднання інтелектуальної і соціальної зрілості. Головними сферами життєдіяльності студентів є професійне навчання, особистісне зростання та самоствердження, розвиток інтелектуального потенціалу, духовне збагачення, моральне, естетичне та фізичне самовдосконалення.

Юнацький вік вчені характеризують як надзвичайно важливий період становлення Я-концепції особистості – складної, динамічної системи уявлень студента про себе як особистість і як суб'єкт навчально-професійної діяльності. Вона включає в себе *образ-Я*, *емоційно-ціннісне ставлення до себе*, *поведінкову складову* (певні дії, які породжені уявленнями про себе та самостваренням).

Найбільш впливовими на особистість юнацького віку вчені вважають передумови виникнення криз цього періоду, коли молода людина відчуває необхідність змін. До найбільш типових криз у цей період можна віднести кризу професійного вибору (дисонанс між несвідомо обраною професією та необхідністю отримання вищої освіти, нехай навіть з іншої спеціальності); кризу залежності від батьківської родини (емоційно-особистісна, побутова, матеріальна тощо); кризу інтимно-сексуальних стосунків; кризові ситуації в навчально-професійній діяльності (несприятливі особливості організації навчального процесу, отримання оцінки як самоціль тощо).

На прийняття студентами стратегічних життєвих рішень (зокрема, з вибору шлюбного партнера) впливає і те, що на юнацький вік припадає період посилення сексуального потягу. Зростає потреба в інтимно-особистісних стосунках із психологічно-духовно близькою людиною (друг, коханий). Водночас створення власної сім'ї блокує матеріальною залежністю від батьків, житловою невлаштованістю (у студентів це гостріше виражено, ніж у їхніх однолітків, які працюють на виробництві), а позашлюбні стосунки загалом є соціально несхвальними та можуть супроводжуватися внутрішньоособистісною конфліктністю (напруженістю). У деяких студентів інтимні стосунки можуть виходити на перший план, що перешкоджає здійсненню інших життєво значущих рішень. Разом із цим кожна криза має позитивні сторони, оскільки, криза – це загострення протиріч, а саме протиріччя – рушійна сила розвитку.

Таким чином, період життя людини, який умовно називають студентським, визначений нами у відповідності до проаналізованих поглядів вчених (Б.Г.Ананьєв, Л.І.Божович, М.Г.Гінзбург, Р.М.Грановської, Е.Еріксон, І.С.Кон та ін.) як етап пізньої юності. Узагальнюючи вищевказане, можна прийти до висновку, що період навчання у ВНЗ є особливо чутливим для прийняття стратегічних життєвих рішень. Його специфіка зумовлюється поєднанням зовнішніх, соціальних і внутрішніх психологічних умов, які спонукають особистість до активного самопізнання, пошуків, виборів і прийняття рішень у власному життєвому просторі. Саме у цей період активізуються потреби самовизначення у найглобальніших стратегічних напрямках життя студентів: визначенні життєвої позиції особистості, професійному самовизначенні та виборі шлюбного партнера. Вікові особливості прийняття студентами стратегічних життєвих рішень зумовлені психофізіологічними змінами, змінами соціальної ситуації розвитку та особистісною

активністю, розвитком самосвідомості та актуалізованими потребами стратегічного життєвого самовизначення.

Психофізіологічні зміни пов'язані зі статевим дозріванням, стабілізацією серцево-судинної системи, деяким уповільненням розвитку мускульної сили і працездатності, завершенням формування тканин і органів. Соціальні зміни детермінуються вимогами суспільства до становлення молодого людини як громадянина, професіонала та сім'янина. Розвиток самосвідомості вимагає прийняття «Я-реального», складання фундаменту ціннісних орієнтацій, пошуку шляхів якомога більшої самореалізації, створення проєкції головних напрямів життєтворчості на інших вікових етапах.

Отже, аналіз наукової літератури дозволяє визначити вікові особливості прийняття студентами стратегічних життєвих рішень, до яких можна віднести: підвищену відповідальність, визначальність щодо життєствердження та пролонгованість у часі.

Аналіз літературних джерел та практичного досвіду дозволяє констатувати, що студенти на етапі пізньої юності можуть бути не готовими до прийняття стратегічних життєвих рішень. Тому вкрай необхідно розробляти засоби та створювати психолого-педагогічні умови для розвитку готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень.

Література

1. *Алпатова О. В.* Вікова психологія: конспект лекцій. – К.: Книжкове вид-во НАУ, 2007. – 147 с.
2. *Божович Л. И.* Проблемы формирования личности: Под редакцией Д. И. Фельдштейна / Л. И. Божович. – М.: «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. – 352 с.
3. *Бюлер Ш., Тюдор Гарт Б., Гетцер Г.* Социально-психологическое изучение ребенка / пер. с нем. – М. – Л.: Огиз. – гос. мед. изд., 1931.
4. *Гинзбург М. Г.* Психологическое содержание личностного самоопределения / М. Г. Гинзбург // Вопросы психологии. – 1994. – № 3. – С. 42-52.
5. *Грановська Р. М.* Элементы практической психологии. – 2-е изд. – Л.: Издательство Ленинградского университета. – 1988. – 560 с.
6. *Лукьянова И. Е., Овчаренко В. А.* Антропология. Учебное пособие. – ИНФРА-М, 2010. – 145 с.
7. *Новацький Тадеуш В.* Людська праця. Аналіз поняття / Пер. з польськ. Юлії Родик. – Львів: Літопис, 2010. – С. 88-99.
8. *Помиткіна Л. В.* Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень: монографія /Любов Віталіївна Помиткіна.– К.: Кафедра, 2013. – 381 с.
9. *Помиткін Е. О.* Психологія духовного розвитку особистості: Монографія. – К.: Наш час, 2007. – 280 с.
10. *Сохань Л. В.* Искусство жизнетворчества. Предназначение. Жизнетворчество. Судьба: Социологические очерки, социально-психологические эссе, интервью, глоссарий. – К. : Издательский Дом Дмитрия Бурого, 2010. – 576 с.
11. *Фрейджер Р., Фейдимен Д.* Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Роберт Фрейджер, Джеймс Фейдимен. – Спб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. –704 с.

В статтє подан теоретико-методологический анализ психологических особенностей юношеского возраста, выделены и обоснованы возрастные особенности принятия студентами стратегических жизненных решений по профессиональному самоопределению, выбору брачного партнера, определению собственной жизненной позиции. Анализ позволил

установить, что период обучения молодежи в ВУЗ является особо чувствительным к принятию стратегических жизненных решений. Его специфика обуславливается объединением внешних, социальных и внутренних психологических условий, которые побуждают личность к активному самопознанию, поискам, выборам и принятию решений в собственном жизненном пространстве. К возрастным особенностям принятия студентами стратегических жизненных решений отнесены: повышенная ответственность, определенность в жизнеутверждении, пролонгированность во времени.

The article presents a theoretical and methodological analysis of the psychological features of adolescence, highlights and justifies the age features of strategic life decision-making by students considering the professional self-determination, the choice of a marriage partner, and the determination of a life position. The analysis helped to reveal that the period of training of young people in Universities occurs to be highly sensitive to strategic life decision-making. Its specificity is caused by combining external social and internal psychological conditions that encourage a person to active self-discovery, research, selection, and decision-making in the own living space. The age features of students making strategic life decisions include: increased responsibility, certainty affirmation of life, prolongation in time.

Статтю подано до друку 10.09.2014.

©2014 р.

Т. М. Зелінська (м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ БАЛАНСУ ТА УЗГОДЖЕНОСТІ ОСОБИСТІСНОЇ АМБІВАЛЕНТНОСТІ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Постановка проблеми. Всебічне ускладнення соціального світу посилює необхідність знань про психологічні механізми збалансованості, узгодженості суперечностей амбівалентності (позитивних і негативних) внутрішнього світу особистості у гармонійному напрямі.

Особистісна амбівалентність як властивість притаманна кожному індивіду і виявляється до одного об'єкта в одночасній чи послідовній подвійності взаємовиключно діючих позитивних і негативних сторін мотивів, емоцій, когніцій, поведінки [7, с. 38].

Формулювання мети статті. Метою даної статі є обґрунтування балансу й узгодженості як психологічних механізмів особистісної амбівалентності в юнацькому віці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психологічний механізм є поняттям, що розкривається в будь-якій психологічній системі як стан оптимальних взаємодій та співвідношень між її актуальними елементами, що й забезпечує функціонування, становлення та розвиток цієї системи. За словами Д.О. Леонтьєва, психологічні механізми є «малою динамікою» порівняно з процесом онтогенезу, тобто «великою динамікою» [10, с. 366]. Передусім характеристика психологічних механізмів презентується на аналізі особливостей структурних елементів психологічної системи. Ми приєднуємося до розуміння Л.І. Анциферовою психологічних механізмів як закріплених у психологічній структурі особистості способів її перетворення, у результаті яких з'являються різні особистісні новоутворення, підвищується або знижується рівень організованості структурних елементів [2].

Для юнацького віку характерний перехід від соціалізації до індивідуалізації, життєтворчості, готовності до особистісної самореалізації, що посилює власні суб'єктивні основи відповідальності, свободи. І.Д. Бех характеризує сучасне студентство як прогресивну